

Dušan BLATNIK

S korenčkom in palico: do boljše podobe slovenskih naselij in krajine

V zadnjem času v slovenski javnosti odmeva vsestranska prisotnost tako imenovanih »jumbo« oglasnih sporočil v prostoru naše lepe domovine. Pohvalimo lahko kritično angažiranje laične in strokovne javnosti, ki se odziva na množični 3D-napad na prostor, v katerem živimo. Veleplakati pa so iztočnica, izpostavljeni del množice negativnih posegov, ki vplivajo na podobo obravnavanega prostora, predvsem kulturne krajine. Za »jumbo« sporočila lahko ugotovimo, da so prispevka za vrh ledene gore pri tvorjenju negativne podobe slovenskih naselij in krajine. Morda v naši zakonodaji manjka praktično poglavje o kaznovanju prostorskih grehov (sankcije). Morda bi moral imeti vsak prostorski akt kakšno dodatno končno določbo, ki bi opozarjala na negativne posege načrtovalce in tudi vse druge akterje v prostoru.

In kako naj prispevamo k izvedbi dobrih pristopov za boljšo podobo slovenskih naselij in krajine. Ena od mogočih je najstarejša metoda, ki je prav gotovo preizkušena: s **korenčkom in palico**. Prispevek se osredinja na **palico**, ki je predvsem neposredno sankcioniranje napak odgovornega povzročitelja. Obstajajo tudi blažje oblike palice, ki pa ne dajejo hitrih rezultatov. Tu je še **korenček**, ki v prispevku nakazuje nagrado za pozitivne primere in preventivne dejavnosti.

Ključne besede: veduta, podobe naselij, podobe krajine, jumbo, veleplakat, sankcije

1 Uvod

Podobe slovenskih naselij in krajine so pomemben del narodove identitete. Če se tega naš narod ne zaveda, bo treba na tem področju Slovence in Slovenke »pospešeno izobraziti«. Vsaj večino, vsekakor pa tiste, ki odločajo o vsakdanjiku prebivalcev te naše lepe domovine. Razvoj neke družbe je vsekakor odvisen od pobude posameznika. Več ko bo posameznikov, združenih v formalne in neformalne oblike, ki razumejo pojme domovina, domoljubje, narod, identiteta, varovanje itd. ter imajo vpliv in odločanje v rokah, lažje bo praktično uresničevati kakovostno podobo naselij in krajine. Med temi pogrešam tudi naše društvo, ki deluje v javnem interesu – ima pravico in dolžnost, da se pogosteje oglašuje v javnosti ter opozarja na pozitivne in negativne posege pri oblikovanju podobe poselitve.

2 Prostor danes

Že izhodišča za 31. Sedlarjevo srečanje opozarjajo na katastrofalno stanje prostora (in okolja), če ga obravnavamo v duhu naslova našega strokovnega srečanja. Kje se lotiti problematične zadeve, da bi se dobesedno uničevanje našega prostora (identitete, dediščine ...) ustavilo in končalo, prvine v prostoru pa hkrati aktivno ohranjale in seveda tudi primerno nadgradile?

2.1 Težnje v našem prostoru

Morda je aktualna pojavnost velikih oglasnih sporočil v slovenskem prostoru (zlasti v krajini) izbila sodu dno. Javnost, še prej pa prostorska stroka, je postala občutljiva na podobo slovenskih naselij in krajine. Veleplakate je dokaj preprosto regulirati oziroma bi jih morali obvladovati prek OPN, ki po zakonu obravnavajo celoten prostor (umeščanje) posamezne tangirane in pristojne lokalne skupnosti. Te domače naloge, ki že ima pravno podlago, do zdaj nismo opravili. Dolgoletne izkušnje urejanja prostora ne vlivajo upanja, da bi se stanje podobe slovenskih naselij in krajine izboljšalo na podlagi »olepševalnih« odlokov, ki jih predvideva sveži Zakon o urejanju prostora (ZUreP-2). Glede na stanje v krajini je pristop za urejanje in oblikovanje podobe krajine najprimernejša rešitev enotna pravna podlaga na ravni države. Zakon naj vsebuje pripadajoče ustrezne sankcije, ki bi odvrčale od načrtovanja posegov z negativnimi vplivi na prostor, v katerem živimo, in sankcionirale kršitelje.

V prostoru, ki nas obkroža, je dokaj preprosto povzeti primerne in neprimerne primere, ki vplivajo na podobe slovenskih naselij in krajine. Imamo številne stavbe, pročelja katerih imajo nemogoče barve. Nekoč je eminentni profesor vprašujoče izjavil, da bi bilo zanimivo izvedeti: kaj se je investitorju zgodilo v

mladosti, da si je pročelje pobarval s tako nemogočo barvo ... In nemogočih barv na pročeljih, ki so evidentna v veduti naselij, je kar nekaj. Vsaj toliko, kot je odtenkov barv, ki jih naša industrija barv proizvaja ... In opazne so celo bolj kot transparentni v krajini ... Prav zanimivo bi bilo odkriti, zakaj ima vsako naselje kritine s celotno barvno lestvico, ki je na voljo pri trgovcih, in sočasno, zakaj ni na izbiro tradicionalnih kritin (škodla, slama, skrilj, bobrovec) ... V eminentnem turističnem kraju, ki leži v Panonski ravnini, so postavili pravo indijansko vas (z vigvami) na vodi in ne avtohtone panonske vasi (morda koliščarske) ... Naš prostor je močen magnet za izvedbe tuje vsebine. V pobudah umeščanja v naš prostor prednjačijo investitorji, ki veliko potujejo po svetu in se imajo zato za svetovljane ...

2.2 Svet in globalizacija

Že s prestopom meje naše države zlahka opazimo razlike v vrednotenju krajine. V tujini hitro (vsak laik) ugotovimo urejenost krajine. Seveda ne v vseh deželah. Ampak dovolj, da kupimo turistični paket in si hodimo ogledovat kulturno urejeno kulturno krajino (Toskano, Bavarsko, Katalonijo, Frizijo ...). Seveda si ogledujemo tudi mesta, od zunaj in znotraj. Polni smo hvale in spoznanj, ki pa jih pozabimo, ko spet prečkamo mejo svoje dežele. Pozitivnih izkušenj iz tujine ne znamo ali nočemo kritično prenesti v svoj habitat.

Globalizacija je proces, za katerega v svetu že omenjajo, da je končan. Tudi po zaslugi covid-19. Vendar globalizacija v našem urejanju prostora še zdaleč ni dosegla svojega vrha in se kaže v slepem prenašanju določenih primerov iz sveta v naš prostor: v mesta nekritično postavljajo nebotičnike, naselja bi rada bila mesta in si želijo imeti vsaj stolp, vsaka stavba želi imeti vsaj eno pročelje zrcalno ali pa kromirano stavbno pohištvo ... Mogoče akterji računajo na sindrom Eifflovega stolpa. Na podlagi izvedenega Vinariuma (Lendava) in Mihevčeve stolpnice (Koper) imajo morda celo prav ... Da drugih primerov ne izpostavljam.

3 Izraz javnega interesa

Kaj je *javni interes* na področju urejanja prostora? Lahko bi ga iskali v Ustavi RS, najpomembnejšem pravnem aktu RS, vendar je ta pojem precej zamegljen in skrit v druge pravne formulacije. Morda je 73. člen Ustave RS, ki omeni varovanje naravne in kulturne dediščine, dovolj za pripravo potrebne zakonodaje ... ali vsaj popravke obstoječih zakonov?!

Prostorska zakonodaja je sorazmerno »nova« in pričakovali bi, da konkretnje opredeljuje tudi nepravilnosti, ki se dogajajo pri nestrokovnem oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine od načrtovanja do izvedbe, in sankcioniranje ob takem ravnanju.

3.1 Osnova prostorske zakonodaje je Zakon o urejanju prostora

Že napoved tematike letošnjega Sedlarjevega srečanja omenja Zakon o urejanju prostora (Uradni list RS, št. 61/2017; v nadaljnjem besedilu: ZUreP-2), ki je najpomembnejši za področje urejanja prostora. V drugem odstavku 5. člena uvaja inšpekcijski nadzor nad izvajanjem določb prostorskih aktov in ga nalaga občini. Do prakse pa je še dolga pot.

262. člen ZUreP-2 opredeljuje *nadzor* nad izvajanjem določb tega zakona, od 263. do 265. člena pa predvideva *kazenske določbe*. Vsebina navedenih členov je zamegljena in ne moremo reči, da so jasno opredeljene nepravilnosti, ki so nestrokovne oziroma imajo slab vpliv na oblikovanje podobe slovenskih naselij in krajine od načrtovanja do izvedbe. Navedeni členi, ki navajajo določene sankcije za določene primere, ne omogočajo uporabe funkcije kaznovanja odgovornih za nestrokovnosti pri oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine. Odgovornih oseb, naj bo to investitor, načrtovalec, revident, uradnik ali župan, na osnovi teh določil za morebitne izvedene nepravilnosti v prostoru ni mogoče kaznovati.

Zakon pa v 298. členu uveljavlja *občinskega urbanista*, ki ga mora zagotoviti občina. Prav ta funkcija ni dovolj opredeljena. Vsebinsko pa omogoča, da z izboljšavami postane vezni člen med občino in pripravljavci prostorskih aktov ter izvajalci teh. Pomanjkljiva je podrobna opredelitev vloge, vsebine, odgovornosti, soodvisnosti ter tudi pogojev in način imenovanja občinskega urbanista, da bi opravljal naloge, ki so opredeljene v nazivu. Ob tem je treba vedeti, da je dejansko funkcijo *občinskega urbanista* težko zagotavljati v obliki ene osebe, temveč zaradi resnosti in globine vsebine zahteva institucionalno zaledje. Funkcija *občinskega urbanista* mora delovati v javnem interesu.

3.2 Gradbeni zakon

V Gradbenem zakonu (Uradni list RS, št. 61/17, 72/17 – popr. in 65/20; v nadaljevanju: GZ) je vsebina precej bolj definirana.

Sedmi del GZ: obravnava *inšpekcijski nadzor* od 77. do vključno 105. člena precej natančno obravnava tematiko inšpekcij in kaznovanja. Ko pa od blizu pogledamo vsebino se v njej ne razloči možnost uporabe pri nestrokovnem oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine. Zato je treba uskladiti spremembe GZ s spremembami ZUreP-2.

Za izvajanje inšpekcijskega nadzora je v 108. členu za inšpekcije določen skrajni rok začetka ustanovitve/delovanja 1. 1. 2020. Prav zanimivo bi bilo preveriti stanje izvedbe.

3.3 Zakon o arhitekturni in inženirski dejavnosti

Zakon o arhitekturni in inženirski dejavnosti (Uradni list RS, št. 61/17; v nadaljevanju: ZAID) je v osnovi cehovski zakon. S predručenjem in dopolnitvami določenih členov bi zlahka uveljavili politiko korenčka in palice, seveda v sami prostorski stroki. Žal v prostorski stroki vlada precej ožji interes, da bi politika korenčka in palice prišla med ažurne teme. Vendar bi prav stroka (zbornica) s tem, da bi pometla pred svojim pragom, ustvarila večjo avtoriteto v družbi.

3.4 Podzakonski akti in drugi zakoni

Na podlagi ZUreP-2 je bilo (in bo) izdanih nekaj priročnikov, ki naj bi v manjšem obsegu prikazovali in tolmačili pravilnosti, vezane na temo oblikovanja podobe slovenskih naselij in krajine. Seveda bi ti priročniki tematiko lahko zajeli kompleksneje – tudi večletna spoznanja naših predhodnikov. Zelo pomembno pa je, da bi ti priročniki enako povzemali izvedene nepravilnosti v prostoru.

Vsekakor bi v drugih zakonih (ne prostorskih) lahko našli posamezne člene, ki bi lahko bili sestavni del politike korenčka in palice, vendar so težko operativni za konkretne primere. Za strokovno resno obravnavo in poseganje v prostor je treba narediti kar nekaj strokovnih podlag, v katerih bi vsakemu udeležencu umeščanja v prostor nazorno in utemeljeno prikazali pozitivne in še bolj negativne primere vseh vrst poseganja v prostor.

4 Ukrepi

Prispevek utemeljuje načelo korenčka in palice, ki naj se uvede v vsakodnevem praktičnem izvajanju teh sklopov ukrepov:

1. Pri oblikovanju podobe slovenskih naselij in krajine od načrtovanja do izvedbe se dogajajo nestrokovnosti, zavedno ali nezavedno. Zato se mora najprej pogledati v ogledalo stroka. Mi moramo v okviru svojih strokovnih združenj zavzeti stališča in začeti delovati in vseh ravneh podobe slovenskih naselij in krajine.
2. Najhitrejša pot do sprememb:
 - omogočiti revizije obstoječih prostorskih aktov,
 - redefinirati funkcijo občinskega urbanista, od obveznih pogojev do imenovanja,
 - nadgraditi obstoječo zakonodajo s konkretnimi ukrepi glede odgovornosti in sankcij ...
3. Dolgoročna pot do sprememb:
 - kontinuirana vzgoja od vrta do univerze, ne samo pedagoška, z vključevanjem stroke,
 - permanentno izobraževanje strokovnjakov vseh strok,

- permanentno izobraževanje javnosti, županov, politikov, občanov ...
- celostno promoviranje v najširšem pomenu v vseh medijih, na spletu, delavnicah, pri drugih dogodkih.

In kaj je *korenček* za kakovostno poseganje v prostoru? Predvsem so to nagrade, ki že obstajajo: začnemo lahko s Prešernovo nagrado, nadaljujemo s cehovskimi nagradami do priznanj strokovnih organizacij in nekaterih lokalnih skupnosti (Plečnikova, Fabianijeva, Sedlarjeva, Steletova, Združenje zgodovinskih mest, Odprte hiše Slovenije ...). Da podelitve natečajnih nagrad (za umeščanje v prostor) ne poudarjamo, ker so do določene mere protislovne in izpostavljene kritikam. Morda kakšen od navedenih *korenčkov* nima neposredne povezave z ustvarjanjem podobe slovenskih naselij in krajine – prav gotovo pa se vsebino da upravičiti.

Podeljevanje »korenčkov« je sicer v naši družbi precej bolj razdelano in uveljavljeno kot uporaba *palice* za umeščanja, ki škodujejo prostoru.

5 Sklep

Morda je najbolj masoven element v prostoru pestrost malih »anonimnih arhitektur«, ki so se namnožile in nagradile ter zdaj tvorijo jedro današnje podobe tako naselij kot krajine. Seveda ne moremo mimo »velikih stavb« (cerkva, gradov, avtocest, hidroelektrarn, peskokopov, pogozditev, melioracij in še in še česa ...), s katerimi smo v preteklem obdobju ustvarili dominante, vendar so te lahko predmet obravnave na drugi ravni ...

Kot si prizadevamo, da bi z dobrim prostorskim načrtovanjem (v najširšem pomenu pojma) prispevali k likovno kakovostnemu bivalnemu okolju, si moramo enakovredno prizadevati tudi k izvedbi idej, v katere je bilo vloženo veliko znanja in energije. Z oddajo načrta se pot do kakovostne podobe naselij in krajine dejansko šele začne.

.....
 Dušan Blatnik, urbanist, arhitekt
 Savaprojekt d. d. Krško
 E-pošta: dusan.blatnik@savaprojekt.si

Viri in literatura

Analiza pobud za SD OPN Občine Šentjernej. Osnutek. Dušan Blatnik in sodelavci. Savaprojekt d. d. Krško, november 2019, Krško.

Gradbeni zakon. Uradni list Republike Slovenije, št. 61/17, 72/17 – popr. in 65/20, Ljubljana.

Pomen strokovnih podlag pri izdelavi prostorskih aktov. Zbornik 11. posveta DKAS, 2006, Ljubljana.

Regulacijski elementi. Priročnik. Alenka Fikfak in sodelavci, MOP RS, januar 2019, Ljubljana.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Uradni list Republike Slovenije, št. 76/04, Ljubljana.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050. Prostor prihodnosti. Javna razprava – osnutek. Ministrstvo za okolje in prostor RS (v pripravi), januar 2020, Ljubljana.

Tipologija stavb. Priročnik. Ilka Čerpes in sodelavci, MOP RS, januar 2020, Ljubljana.

Zakon o arhitekturni in inženirski dejavnosti. Uradni list Republike Slovenije, št. 61/17, Ljubljana.

Zakon o urejanju prostora. Odprte hiše Slovenije, št. 61/2017, Ljubljana.

Zeleni sistem v mestih in naseljih. Usmerjanje razvoja zelenih površin-priročnik. Ina Šuklje Erjavec in sodelavci, MOP RS, januar 2020, Ljubljana.